בס"ד

חיי אברהם

פרשת תולדות תש"פ

בענין "קלסתר פניו של יצחק"

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק (כ"ה י"ט)

ופירש"י על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק, לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה, שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו, מה עשה הקדוש ברוך הוא, צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק, וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה, שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק.

ומקורו במדרש, וכעין זה בבא מציעא (פז.), ושם איתא דאותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה, וריננו אומות העולם ואמרו האם אברהם בן מאה יוליד, ומיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם[1]. ובהמשך שם איתא, עד אברהם לא היה זקנה, מאן דהוה בעי למשתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק, בהדי יצחק משתעי בהדי אברהם. אתא אברהם, בעא רחמי והוה זקנה, שנאמר ואברהם זקן בא בימים.

ובמהרש"א שם הקשה מאי אולמיה האי קרא ואברהם זקן בא בימים, להורות דהוי זקנה בעולם, מהני קראי דכבר כתיבי קודם לזה, באנשי סדום מנער ועד זקן (י"ט ד'), וכתיב ואבינו זקן (י"ט ל"א) ואדוני זקן (י"ח י"ב) ואברהם ושרה זקנים (י"ח י"א).

ותירץ דודאי ענין הזקנה של רוב שנים היה כבר בעולם, אלא שלא היה בעולם הזקנה הניכרת בליבון שיער. ולכן כל דבעי משתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק, ועל זה בקש רחמים להיות הזקנה ניכרת בליבון שיער. ודריש לה מדכתיב ואברהם זקן בא בימים, דכבר כתיב מקודם שנולד יצחק ואדני זקן, ואברהם ושרה זקנים, שהיה אז אברהם בן ק' שנה, אבל האי קרא ואברהם זקן בא בימים היה אחרי זה, לפי שהיה אז יצחק גם בחתימת זקן, ומאן דבעי למשתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק, וע"כ בקש אברהם רחמים שיהיה לו הזקנה בליבון שיער, עכת"ד[2].

---

[1] ובמהרש"א שם כתב דנראה שזה היה מיד אחר הגמלתו אבל קודם זה לא היה קלסתר פניו דומה לשל אביו, אבל הרא"ם פי' דברי רש"י שבשעת היצירה בעוד שהיה יצחק במעי אמו נדמה לאברהם והוא ע"פ מדרש התנחומא יע"ש.

[2] ובתו"ת (כ"ד א') כתב דילפינן כן מכפילות הלשון זקן ובא בימים.

ונמצא דמתחלה לא היו קלסתר פניהם דומים, ובזה ריננו ליצני הדור ואמרו מאבימלך נתעברה שרה, ומיד בשעת הסעודה בעוד שהיה יצחק קטן נעשה נס והקב"ה צר קלסתר פניו שיהו דומים זה לזה, ואחר זמן רב כשכבר היה ליצחק חתימת זקן והיו נראים ממש דומים אז לא הכירו כולם מי זה אברהם ומי זה יצחק, ולכן מחמת הנס הזה שעשה הקב"ה היה צורך מיוחד באותה שעה לבקשת רחמים שיבוא זקנה לעולם בליבון שער.

וברי"ף (בע"י) בבא מציעא שם ובתו"ת (כ"ד א') העירו מהא דאיתא בסנהדרין (לז.) שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כולם דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדה"ר ואין א' מהן דומה לחבירו. וכן בגמ' שם (לח.) איתא תניא היה ר' מאיר אומר בג' דברים אדם משתנה מחבירו בקול במראה ובדעת. והיינו, דבלאו אברהם ויצחק היה היכר כיון דאין אחד דומה לחבירו, אך מפני שהקב"ה צר קלסתר פני יצחק להיות דומה לאברהם, לכן היה צורך אז לזקנה בליבון שער.

והנה, כתיב בפ' וירא (כ"א ט') ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק, ופירש"י ד"מצחק" הוי לשון ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים.

אמנם בספורנו כתב שישמעאל היה מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם[3], באמרו שנתעברה מאבימלך, ושמע כזאת מליצני הדור. ומסתמא דרש זאת הספורנו מסמיכת הכתובים, דכתיב לעיל בסמוך (פסוק ח') ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק, ועל זה נאמר כל המעשה הנ"ל בבבא מציעא ורש"י ריש פרשתן, שריננו ליצני הדור ואמרו מאבימלך נתעברה שרה בסעודה שעשה אברהם ליצחק, ועל זה ישמעאל היה "מצחק" ג"כ.

ואחר כך כתיב (כ"א י') ותאמר לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה, כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק, ופירש הספורנו כי בעצת הגר אמו עשה ישמעאל שהוציא דבה (באמרו שנתעברה שרה מאבימלך) למען יירש בנה את הכל, לפיכך אמרה שרה גרש מפני שאינו בדין שיירש אפילו במקצת. ולכן הדגישה שרה כי לא יירש בן האמה, רצה לומר, שישמעאל אינו מיוחס אחריך, שהולד הולך אחר הפגום. וכן מהאי טעמא כתיב בפסוק ט' "**בן הגר** המצרית כו' מצחק", כיון שחשבה שרה שהליצנות הזאת היתה מפני ששמע כך מאמו בעצתה וכמש"נ[4], ע"כ דברי הספורנו.

ועל פי מהלך דברי הספורנו, כתב הג"ר מאיר שמחה במשך חכמה ס"פ חיי שרה (כ"ה ט') עה"פ ויקברו אותו יצחק וישמעאל, בהא דאמרינן בבבא בתרא (טז:) מדאקדמיה שמע מינה דעשה ישמעאל תשובה, דחטא של ישמעאל היה כי "מצחק" היה על המשתה באמרו מאבימלך נתעברה שרה, ולכן תשובתו

---

[3] וכ"כ ברמב"ן יע"ש, ובתוספתא סוטה (ו' ג').

[4] ומש"כ הספורנו לעיל מזה ששמע כזאת מליצני הדור, י"ל דלכן הדגיש הספרונו ואמר שחשבה שרה שהגר אמרה כן לבנה, אבל באמת שמע זאת מליצני הדור.

היתה שהודה שיצחק בן הגבירה מאברהם, והיה מאמין לקול המלאך ששמע (על בשורת לידת יצחק) כמו שדרשו על הפסוק והנה בן לשרה אשתך כו' "והוא אחריו" (י"ח י') זה ישמעאל, עכ"ד.

ולכאורה הביאור הוא דאע"פ דידע ישמעאל שיצחק מאברהם הוא, וכדשמע מהמלאך, מ"מ הוציא דבה עליו כדי שיירש הכל, ולא רצה להאמין לקול המלאך, דלפעמים מי שמוציא דבה על איזה דבר מתחיל להאמין שהוא אמת. ותשובתו היתה מהוצאת הדבה הזאת, ששוב הודה שיצחק הן הגבירה הוא מאברהם, והאמין מה ששמע מדברי המלאך.

וממילא לפי דבריו מובן היטב סמיכת סוף פרשת חיי שרה לתחילת פרשת תולדות, כיון דענין תשובתו היתה שהודה שיצחק הוא בן אברהם, ולכן כתיב אברהם הוליד את יצחק, וכדרשת חז"ל בבבא מציעא הנ"ל דכל אלו שריננו עליו פתחו ואמרו אברהם הוליד את יצחק.

וכן יש לבאר מש"כ במדרש רבה (ס"ב ג') עה"פ ויקברו אותו יצחק וישמעאל "כאן בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה", ר"ל דישמעאל עשה תשובה במה דהודה דיצחק הוא בן הגבירה, וראוי לירש הכל מאברהם.

ויש להוסיף לדברי המשך חכמה, דכמו דידע ישמעאל שיצחק הוא בן אברהם מקול המאלך, ה"נ י"ל דידע כן כמו כולם מהא דהקב"ה צר קלסתר פניו להיות דומה לאברהם, דאפילו אחרי שכולם העידו ואמרו אברהם הוליד את יצחק, ישמעאל עדיין לא רצה להאמין בזה, שהרי בשעת הסעודה כבר נשתנה קלסתר פניו, ומיד אח"כ כתיב "מצחק", הרי שעדיין היה מצחק על זה, ורק חזר מדעתו בזה לאחר זמן, (וסימן לדבר בשעת קבורת אברהם). ויש לבאר דכמו דבאמת שמע כן מהמלאך ולא רצה להאמין דבריו ה"נ לא רצה להאמין הדבר מזה שהיו נראין דומים זה לזה משום שהיה נוגע בדבר שרצה הירושה לעצמו[5], ורק זמן מה אח"כ עשה תשובה.

[ובענין מתי עשה תשובה, הנה אחז"ל (ב"ב טז:) דעשה תשובה בימי אברהם, וכ"כ רש"י (כ"ה ט') דזוהי שיבה טובה שנאמרה באברהם, וא"כ הא דילפינן משעת הקבורה דעשה תשובה אי"ז אלא סימנא בעלמא, דע"כ עשה תשובה קודם לזה, ויע' בכלי יקר (ס"פ חיי שרה) דמשמע שעשה תשובה אז. ומאידך, אם תשובתו היתה בהודאתו דיצחק הוא בן אברהם, קשה לומר דעשה תשובה בשעה שהקב"ה צר קלסתר פניו וכמש"נ לעיל, דהא אמרו חז"ל דבשעת הלעג מיד הקב"ה צר קלסתר, ומשמע דזה היה לפני ששרה אמרה גרש בן האמה, ואילו היה מודה בכך לא היתה אומרת לגרש אותו כמש"כ הספורנו.

[5] א"נ י"ל דלא האמין שהנס היה ראיה שהוא יצחק בן אברהם, דהיא הנותנת, משום שהקב"ה עשה הנס מזה היה משמע לו דאדרבה לעולם אי"ז בנו.

ויש שמביאים ראיה דכבר עשה תשובה בשעת העקידה, מהא דכתב רש"י (כ"א י"ד) כששלח ישמעאל ונתן לחם וחמת מים וז"ל, ולא כסף וזהב, לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה, ושוב לקח שני נעריו עמו ואמר הקב"ה קח את בנך כו' אשר אהבת, ופירש"י דאמר אברהם שניהם אני אוהב, ומזה שלקח ישמעאל עמו ושוב אהבו אחר שגרשו ושנאו, אלמא דאז כבר עשה תשובה[6]. וע"ע ברש"י עה"פ באשר הוא שם (כ"א י"ז) ושפ"ח שם].

ומעתה, על פי כל הנ"ל, יש לקשר סופו לתחילתו במה דכתיב (כ"ד א') ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל, דבבבא מציעא אחז"ל דילפינן מואברהם זקן בא בימים דאתא אברהם ובעי רחמי והיה לו זקנה הניכרת בליבון שער כמש"כ המהרש"א שם, והוצרך לזה מפני שהקב"ה צר קלסתר פני יצחק להיות דומה לאברהם, (להוציא מהלעג שכולם אמרו בן ק' יוליד, ומאבימלך נתעברה שרה), ולכן כתיב אח"כ וה' ברך את אברהם בכל, דאחז"ל בב"ב (טז:) דעשה ישמעאל תשובה בימיו, ונתבאר דענין תשובתו היתה שהוריד הליצנות בדבר השקר שטען מאבימלך נתעברה שרה, והאמין לקול המלאך, והודה שיצחק הוא בן אברהם כמו דהודו כולם כבר מחמת שראו שהקב"ה צר קלסתר פני יצחק להיות דומה לאברהם.

וא"כ יהיה שיעור הכתוב כך, ואברהם זקן בא בימים, והיה צורך לכך מחמת שהקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק להיות דומה לו, ומפני שהקב"ה עשה כן ליצחק האמין ישמעאל שיצחק הוא בן אברהם ועשה תשובה וזהו הברכה שה' ברך את אברהם בכל.

אשמח לקבל תרומות והערות: אברהם הבר, דוא"ל: chayeiavraham@gmail.com

[6] ולמ"ד דלא עשה תשובה, יע' מש"נ בפ' חיי שרה, י"ל דלעולם ישמעאל לא היה א' משני נעריו, א"נ שלקח אותו אפילו אם לא עשה תשובה, ואהבו אפי' אם לא עשה תשובה, ויע' בגור אריה (כ"ב ב').